

SUOMALAISEN LAKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA
C-sarja N:o 11

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS 75 VUOTTA

Toimituskunta

Antti Suviranta

Esko Hoppu

Paavo Kekomäki

Mikko Kämäräinen

Juhani Wirilander

Toimittaja

HELSINKI 1973

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

75 VUOTTA

SUOMALAINEN LAKIMIESYHDISTYS

ISBN 951-9068-24-4 (sid.)
ISBN 951-9068-25-2 (1/2 nahk.)
ISBN 978-951-855-876-0 (PDF)

Vammala 1973. Vammalan Kirjapaino Oy

L. E. Taxell

Näkökohtia sopimusoikeuden korvausvastuusta

I. Kun sopimuksen toinen osapuoli (velallinen) ei ole täyttänyt sopimusta oikein, on toinen osapuoli (velkoja) usein oikeutettu vaatimaan korvausta. Sopimuksen rikkominen tekee korvausvelvollisuuden eli korvausvastuun ajankohtaiseksi. Ensisijaisena pulmana on tällöin: millä edellytyksillä velallinen on velvollinen maksamaan korvausta? Mikä on korvausvastuun peruste? Kysymys korvausvastuusta ratkaistaan yleensä kaavamaisesti n.s. *culpasäännön* perusteella: velallinen on korvausvelvollinen kun hän on rikkonut sopimuksen tahallaan tai tuottamuksellisesti. Culpa eli tuottamus laajassa merkityksessä on katsottu velallisen korvausvelvollisuuden edellytykseksi. Velallisen tuottamus on korvausvastuun välttämätön ja riittävä edellytys.

Yleisesti myönnetään että on olemassa *poikkeuksia* culpasäännöstä. Ei ainoastaan sopimussuhteiden ulkopuolelle jäävissä korvaustilanteissa vaan myös sopimussuhteissa vastuu voi olla objektiivinen. Velkojan toimenpiteet tai suhtautuminen, esim. puuttuva myötävaikutus sopimuksen täyttämisvaiheessa tai reklamation laiminlyöminen, saattavat poistaa velallisen korvausvelvollisuuden. Nämä tilanteet käsitetään poikkeuksiksi siitä kaavasta, joka asettaa velallisen tuottamuksen korvausvelvollisuuden edellytykseksi.

Kysyn: Onko tämä kaava kestävä? Onko velallisen vastuu todella perustettava culpasääntöön? Vai onko culpasääntö — sopimussuhteisiin sovellettuna — ehkä vain muinaisjäännös, jonka uudet juristipolvet sokeasti siirtävät professorien luennoista ja kirjoituksista omaan ajatusmaailmaansa?

Kysymys on pohdinnan arvoinen.¹

¹ Olen yksityiskohtaisemmin käsitellyt korvausvastuuta sopimussuhteissa teoksessani *Avtal och rättsskydd* (Åbo 1972) s. 252—411.

II. Heti alkuun totean, ettei korvauskäsitteen sisältö suinkaan ole yhtenäinen sopimussuhteissa. Korvauksia on monta eri lajia. Mainitsen seuraavat:

1) Korvaus n.s. positiivisesta sopimusedusta. Tätä korvausmuotoa nimitän *sopimuskorvaukseksi*. Pyrin siten välttämään sanontaa vahingonkorvaus. Sopimuskorvauksen tarkoituksena on saattaa velkoja sellaiseen taloudelliseen asemaan, joka olisi syntynyt, jos sopimus olisi täytetty oikein. Velallisen on suoritettava rahamäärä, joka toteuttaa tämän tarkoituksen. Korvaus käsittää toisaalta hyvityksen saamatta jääneestä tuotosta, toisaalta hyvityksen erityisistä kuluista.

Varsinaiseen sopimuskorvaukseen liittyvät läheisesti ne tapaukset, jolloin sopimuksen kohde on vahingoittunut tai tuhoutunut sopimusta täytettäessä. Esim. korjattavaksi jätetty esine vahingoittuu puuttuvan huolenpidon johdosta sinä aikana, jolloin se on velallisen hallussa.

Toinen samantapainen korvausmuoto ilmenee, kun velallisen on maksettava korvausta siitä, että hän on laiminlyönyt luovuttaa omaisuutta, joka sopimuksen mukaan on luovutettava velkojalle. Tähän kuuluu esim. velvollisuus maksaa viivästyskorkoa.

2) Vaihtoehtona positiivisen sopimusedun korvaamiselle on *negatiivisen sopimusedun korvaaminen*: velkoja on saatettava samaan taloudelliseen asemaan kuin jos sopimusta ei lainkaan olisi tehty. Korvaus käsittää erinäisiä kuluja, joita on syntynyt toisaalta sopimuksen valmistelemisesta ja solmimisesta, toisaalta sopimuksen täyttämisen ja sopimuskohteen käyttämisen valmisteluista sekä lopuksi myös sopimuksen rikkomisesta sellaisenaan. Korvaus ei käsitä saamatta jäänyttä tuloa.

3) Mainittujen korvausmuotojen lisäksi voidaan ajatella korvausta joka antaa velkojalle hyvityksen siitä, että sopimuksen rikkominen on loukannut etuja, joita ei ainakaan objektiivisesti määriteltävin perustein voida mitata rahassa. Kysymyksessä on *aineettoman vahingon korvaaminen*.

4) Voidaan mainita *erityisiä korvauslajeja*, esim. perusteettoman edun korvaaminen, korvaus joka johtuu sopimuskohteen vahinkoa tuottavista ominaisuuksista, työehtosopimuksen rikkomisesta johtuva hyvityssakko jne.

Usein liitetään *sopimukseen ehto* joka täsmentää, rajoittaa tai laajentaa sopimuspuolen korvausvastuun. Tällaisia ehtoja ovat esim. välipuhe sopimussakosta ja vastuuvarauslauseke.

Ei voida lähteä siitä, että kaikkien näiden erilaatuisten korvausten edellytykset olisi määrättävä samalla tavoin.

Luonnollista on, että korvauskysymykset vaihtelevat huomattavasti sen mukaan millaisista sopimustyypeistä, sopimussuorituksista ja sopimusrikkomuksista kulloinkin on kysymys. Eroavuudet ovat joskus niin suuret, että voidaan asettaa kyseenalaiseksi, onko oikein ja tarkoituksenmukaista käsitellä korvauskysymykset samojen tai samantapaisten sääntöjen pohjalta — kuten sopimussuhteen ulkopuolella syntyneen vahingon osalta ehkä oikeutetusti tehdään. Sopimussuhteen ulkopuolella korvausproblematiikka on yhtenäisempi ja ratkaisut voidaan tehdä yksinkertaisemman kaavan perusteella. Näitä korvauksia koskevia sääntöjä ei voida ilman muuta soveltaa sopimusoikeuden korvausmuotoihin.

Seuraavassa käsittelen vain sopimussuhteista syntyvän korvauksen päätyyppiä: korvausta positiivisesta sopimusedusta eli *sopimuskorvausta*.

III. Onko sopimuskorvaus sidottu velallisen tuottamukseen?

Sopimusoikeuden culpaäännöllä on vankka pohja *lainsäädännössä*, sekä vanhemmassa että uudemmassa. Välittömästi tai välillisesti se on saanut ilmauksensa eri sopimustyypejä koskevissa säännöksissä.² Yleismääräystä culpaäännöstä tai sen soveltuvuudesta sopimussuhteissa yleensä ei kuitenkaan ole. Sellainen säännös ei olisi sopusoinnussa maassamme noudatetun lainsäädäntöteknikan kanssa. Monet erityissäännökset tukevat kuitenkin sitä käsitystä, että culpaääntöä on pidetty yleisnormina. Tai ehkä ne pareminkin ovat ilmauksena velallisen tuottamuksen merkityksestä korvausvastuulle.

Suomalaisessa ja skandinaavisessa *tieteisopissa* on sopimusoikeudellinen korvausvastuu yleensä perustettu velallisen tuottamukseen.³ Muiden maiden kuin pohjoismaiden oikeuden osalta mainittakoon vain, että englannin oikeus — pohjoismaisesta ja manner-

² Esim. KK 1:4, 10:3 ja 4, HuoneenvuokraL 14, 15 ja 16 §§, MaanvuokraL 10 ja 11 §§, TyösopimusL 51 §.

³ Esim. Hakulinen, Y. J., Velvoiteoikeus I. Yleiset opit (2 pain. Helsinki 1965) s. 230 ss., Kivimäki, T. M. — Ylöstalo, M., Suomen siviilioikeuden oppikirja. Yleinen osa (2 pain. Porvoo 1964) s. 412 ss., Erma, R., Työurakka Suomen velvoiteoikeuden mukaisena sopimustyyppinä (Vammala 1955 s. 317 ss.); Rodhe, K., Obligationsrätt (Lund 1956) s. 528 ss., Ussing, H., Obligationsretten. Almindelig del (4. udg. Odense 1967) s. 106, 110, Arnholm, C. J., Privatrett III. Almindelig obligasjonsrett (Oslo 1966) s. 276.

maan oikeudesta poiketen — ei lainkaan tunne culpasääntöä.⁴ Arvostelun lähtökohtana on se, että jokainen sopimusrikkomus periaatteessa aiheuttaa korvausvelvollisuuden. Vastuu perustuu yksinomaan siihen seikkaan, että sopimusta on rikottu. Erinäiset tosiasiat saattavat kuitenkin rajoittaa korvausvelvollisuutta ja korvauksen laajuutta.

Suomalaisessa *oikeuskäytännössä* culpanäkökohdat ovat tulleet melko vahvasti esille. Tämä on luonnollista, koska lainsäätäjä on laajalti hyväksynyt culpavastuun. Oikeuskäytäntö ei kuitenkaan tarjoa selvää ja yksiselitteistä kuvaa tuottamuksesta sopimussuhteiden korvausvelvollisuuden edellytyksenä. Palaan myöhemmin tähän kysymykseen (V).

Edellä mainittu osoittaa, että velallisen tuottamus on oleellinen seikka silloin, kun joudutaan ottamaan kantaa korvausvelvollisuuden edellytyksiin. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että olisi varauksetta hyväksyttävä culpasääntö sen perinteellisessä muodossa eli periaatteena, jonka mukaan velallisen tuottamus on korvausvelvollisuuden välttämätön ja riittävä edellytys. Sopimussuhteissa voidaan tuskin käyttää tällaista yleistä korvausnormia.

IV. Perinteellisen culpasäännön *sovellutus* alaa on eri lohkoilla huomattavasti *kavennettu*. Mainitsen joitakin seikkoja:

1) Culpa-arvostelu kulkee yhä laajempaa *objektivoitumista* kohti. Sopimusrikkomusta ei arvostella velallisen henkilöä silmällä pitäen — lähtökohtana velallisen henkilökohtaiset tiedot ja kokemukset — vaan sen mukaan, mitä voidaan vaatia velallisen asemassa olevalta henkilöltä. Erityisesti silloin kun on kysymys liikesopimuksista, jäävät velallisen henkilökohtaiset ominaisuudet melkein kokonaan syrjään. Määräävinä ovat ne huolellisuuden, tiedon, taidon ja kokemuksen vaatimukset, jotka asetetaan yritystoiminnalle sellaisenaan ja sille persoonattomalle yritykselle, jonka puitteissa sopimus on syntynyt.

2) Sopimus täytetään usein kokonaan tai osaksi velallisen *apulaisten* toimesta. Olisi mahdotonta ottaa huomioon vain velallisen oma suhde sopimuksen rikkomiseen, välittämättä lainkaan hänen apulaistensa mahdollisista virheistä tai laiminlyönneistä. Usein on oletettu, että velallisen tuottamukseksi on luettava apulaisten tekemä virhe. Katsotaan, että velallinen on laiminlyönyt ohjata tai valvoa

⁴ Chitty, *On Contracts*. Vol. I. General Principles (23rd ed. London 1968) nr 1431, 1450 ss. — Kts. myös Taxell, *Avtal och rättsskydd* s. 260.

apulaisiaan. Tällaisella olettamuksella ei aina ole pohjaa todellisuudessa. Korvausvelvollisuus on voitava johtaa suoraan velallisen apulaisten virheistä tai laiminlyönneistä. Niissä tapauksissa, jolloin virhettä tai laiminlyöntiä ei voida osoittaa kenenkään tietyn apulaisen syyksi — jolloin puhutaan anonyymisestä (nimeettömästä) culpasta — on kyseenalaista, onko enää lainkaan kysymys tuottamuksesta.

3) On ilmeistä, että myös sopimussuhteissa esiintyy tuottamusetonta *objektiivista* vastuuta. Tällainen vastuu säädetään tai edellytetään laissa joidenkin erikoistapausten varalta: MK 11:1, KK 1:3, sekä jotkut kuljetusoikeudelliset säännökset jne. Oikeuskäytäntö on epäselvä ja horjuva. Voidaan kuitenkin osoittaa ratkaisuja, joissa on katsottu esiintyneen objektiivista vastuuta — erilaatuisissa olosuhteissa ja vaihtelevilla perusteilla. Sen paremmin oikeuskäytännössä kuin tieteisopissa ei ole voitu vetää selvää rajaa culpavastuun ja objektiivisen vastuun välille.⁵ Tämä epäselvyys ja epävarmuus on omiaan heikentämään culpasäännön asemaa yleisenä korvausperiaatteena.

4) Culpasäännön asemaa on melkoisesti järkyttänyt laajalti omaksuttu kanta *todistustaakan jaosta*. Tuomioistuimet ovat usein soveltaneet exculpatioperiaatetta: velallisen on, voidakseen torjua velkojan korvausvaatimuksen, näytettävä, ettei hän ole tuottamuksellaan rikkonut sopimusta ja ettei myöskään hänen apulaisensa viaksi jää virhettä tai laiminlyöntiä. Joissakin tapauksissa exculpatioperiaate on otettu lakiin. Toisissa tapauksissa sen on hyväksynyt oikeuskäytäntö, pääasiallisesti kuitenkin vain silloin, kun velallisella sopimuksen perusteella on ollut hallussaan velkojan omaisuutta ja tämä omaisuus on vahingoittunut tai hävinnyt.⁶ Riippumatta siitä, missä määrin exculpatioperiaatetta tosiasiallisesti on käytännössä sovellettu, voidaan todeta, että perinteellinen culpasääntö sen kautta on tullut syrjäytetyksi.

5) Käytännössä monet korvauskysymykset säännellään eri *sopimusehdoilla*. Laadultaan nämä ovat tavallisesti vapautus- eli vastuuvapauslausekkeita: velallinen vapauttaa itsensä vastuusta erikseen mainittujen tapahtumien ja toimenpiteiden varalta. Tämän tapaisia sopimusedusekkeita on etenkin yleisissä sopimuseduissa.

⁵ Esim. KKO 1948 II 433, 1946 II 284 ja *Taxell*, *Avtal och rättsskydd* s. 297—317.

⁶ Esim. HuoneenvuokraL 15, 16 §§, KKO 1963 II 37, 1951 II 71.

Korvauslausekkeiden runsas käyttö johtaa siihen, että velallisen korvausvelvollisuuden edellytykset yleisesti määräytyvät toisin kuin culpaäännön mukaan.

V. Tässä kuvailemani tilanteet osoittavat, että on kyseenalaista, voidaanko culpaääntöä todella pitää yleisenä korvausnormina sopimussuhteissa. *Oikeuskäytännön* tarkastelu lisää epäselvyyttä ja epävarmuutta.

Korkeimman oikeuden viimeksi kuluneiden 40 vuoden aikana antamista julkaistuista korvauskysymyksiä sopimussuhteissa koskevista tuomioista käy selville, että nuo ratkaisut — kaavamaisesti arvostellen — voidaan jakaa neljään pääryhmään:

1) KKO:n perustelut osoittavat, että korvausvastuun edellytyksenä on ollut velallisen tuottamus. Culpaääntöä on sovellettu. Näitä ratkaisuja ei ole paljon.

KKO 1951 II 104: Huoltoaseman palveluksessa oleva henkilö oli omin luvuin lähtenyt ajelemaan huoltoaseman pestäväksi annetulla autolla, jolloin auto oli vahingoittunut. Huoltoaseman omistaja veloitettiin suorittamaan korvausta, koska hän (jutussa esitetyt asianhaarat huomioon ottaen) oli laiminlyönyt huolehtia tarpeellisen valvonnan järjestämisestä.

2) Kysymys velallisen tuottamuksesta ilmenee selvimmin exculpationtapauksissa. Velallisen asiana on ollut näyttää, ettei hän ole syyllistynyt tuottamukseen ja/tai ettei myöskään hänen apulaisensa viaksi ole jäänyt virhettä tai tuottamusta. Tuottamus ei ole ollut vastuun edellytyksenä, vaan merkitystä on annettu culpan puuttumiselle.

KKO 1964 II 53: Auton omistaja (B) oli jättänyt autonsa huoltoasemalle pesua varten. Huoltoaseman omistajan (A) palveluksessa oleva henkilö (C) oli huoltoaseman ollessa suljettuna palvelussuhteensa nojalla hallussaan olleita huoltoaseman avaimia käyttäen ottanut ajettavakseen sanotun auton ja aiheuttanut sille vaurioita. A veloitettiin suorittamaan B:lle korvaus vaurioista, koska hän ei ollut esittänyt seikkoja, joiden nojalla olisi voitu päätellä, ettei puheena olevan auton säilyttämisen suhteen ollut jäänyt hänen palveluksessaan olleiden henkilöiden viaksi laiminlyöntiä tai huolimattomuutta. A oli näin ollen korvausvelvollinen.

3) Oman ryhmänsä muodostavat ne tapaukset, joissa KKO on selostanut, missä suhteissa suoritus ei ole vastannut sopimusta. Tuomioistuin on todennut, että sopimus on rikottu ja eritellyt tuon

Näkökohtia sopimusoikeuden korvausvastuusta

rikkomuksen. Velallisen mahdollista tuottamusta ei ole mainittu. KKO:n perustelut eivät ilmaise, onko oikeus ottanut kantaa velallisen tai tämän apulaisten tuottamukseen. Korvausvelvollisuus on irrotettu culpa-arvosteluun sisältyvästä subjektiivisesta lähtökohdasta ja tehty riippuvaiseksi siitä objektiivisesta tosiasiasta, että suoritus ja sopimus eivät vastaa toisiaan.

KKO 1949 II 340: A:lle vuokralle annettu kone oli käytön jälkeen havaittu huonontuneeksi. KKO katsoi selvitetyn, että A vuokratessaan koneen oli sitoutunut palauttamaan sen yhtä hyvässä kunnossa kuin se oli ollut A:n saadessa sen käyttöönsä. Sen vuoksi ja kun oli näytetty koneen sitä palautettaessa olleen huonommassa kunnossa kuin vuokrasuhteen alkaessa, KKO velvoitti A:n korvaamaan vahingon.

4) Monessa tapauksessa korvausvaatimus on hylätty viittaamalla seikkoihin, joista velkojan on katsottu olleen vastuussa, esim. reklamation myöhästymiseen. KKO ei ole ottanut kantaa velallisen tuottamukseen. Korvausvaatimukset on hylätty riippumatta siitä, onko velkojan laiminlyönti toimia ehkä johtunut hänen tuottamuksestaan.

KKO 1939 II 306: Laivalla kuljetettu tavara oli särkynyt kuljetuksen aikana. Koskei tavarahan vastaanottaja ollut konossementiin merkityn määräyksen mukaisesti 48 tunnin kuluessa tavarahan purkamisesta tulosatamassa tehnyt ilmoitusta korvausvaatimuksesta, ja laivan isännistö niin ollen jo tällä perusteella oli vapautunut tavaraa sen kuljetuksessa kohdanneen vahingon aiheuttamasta vastuusta, korvauskanne hylättiin.

Edellä lausuttu osoittaa, että kysymyksellä velallisen culpasta on monessa tapauksessa merkitystä. Tällä ei kuitenkaan vielä ole todistettu sitä, että culpasääntö olisi voimassa.

Miten voidaan näissä oloissa luoda perusta velallisen korvausvastuulle sopimussuhteissa?

VI. Eräät *oikeuspoliittiset* seikat antavat lähtökohdan. Tällöin korostuu kaksi oleellista seikkaa: osapuolten oikeussuoja, tai oikeastaan oikeussuojan tarve, ja oikeusvarmuus.

Velkojan kannalta tilanne näyttää seuraavalta: Kun velkoja ei ole saanut lainkaan tai täysin sopimuksessa edellytetyjä taloudellisia etuja, syntyy hänelle oikeutettu vaatimus saada hyvitystä. Sopimuskorvauksen tarkoitus on toteutettava: velkoja on, sopimusrikkomuksesta huolimatta, taloudellisesti saatettava samaan asemaan kuin jos

sopimus olisi täytetty oikein. Velkojan kannalta ei ole merkitystä sillä seikalla, miten sopimus on rikottu — johtuuko se velallisen tai hänen apulaistensa tuottamuksesta tai muista syistä.

Sopimus on osapuolten *yhteistoimintaa*. Jos toisen osapuolen myötävaikutus yhteistoimintaan ei toteudu, tai jos se jää edellytettyä heikommaksi, täytyy siitä olla joitakin seurauksia. Osapuolen puuttuva myötävaikutus on — sen syistä riippumatta — hyvitetävä. Kokonaan tai osaksi puuttuva myötävaikutus velallisen taholta on korvauksen peruste. Tässä tilanteessa velkojalla on oikeussuojan tarve — hyvitysvaatimuksensa tueksi hänen käytettäväkseen on annettava oikeudellisia säännöksiä. Velkojan kannalta luonnollinen ratkaisu on se, että korvaus maksetaan silloin kun sopimus on rikottu ja tästä on ollut seurauksena, ettei velkoja ole saanut sopimuksen edellyttämiä taloudellisia etuja. Sopimusrikkomuksen syillä ei ole merkitystä.

Velallisen näkökulmasta tilanne näyttää toisenlaiselta. Velkojan korvausvaatimuksen toteuttamisesta voi olla vakavia seurauksia velalliselle. Monessa tapauksessa korvauksen suorittaminen tietää taloudellista rasitusta. Mikäli velallisen suojatarvetta on tyydytettävä, tapahtuu se poistamalla korvausvelvollisuus tai rajoittamalla sitä.

Korvausvaatimuksen tavallisesti synnyttämää *ristiriitatilannetta* ei saa tarkastella yksipuolisesti jommankumman osapuolen näkökulmasta. Osapuolten oikeussuojan tarpeet on punnittava vastakkain. Tällaisessa punninnassa on otettava huomioon monta seikkaa. Korvausvelvollisuutta ei voida tehdä riippuvaiseksi yhdestä ainoasta seikasta — ei velallisen tuottamuksesta sen paremmin kuin mistään muustakaan seikasta.

Korvaussäännösten on myös luotava *oikeusvarmuutta*. Tähän sisältyy kaksi seikkaa: ennalta arvattavuus ja ennakkoestävyys.

Ennalta arvattavuus vaatii selviä ja kiinteitä säännöksiä, joita on helppo soveltaa. Oikeusvarmuudelle on toissijaista, ovatko säännökset ankaria vai lieviä.

Ennalta arvattavuus on culpasäännön suhteen usein erittäin vaikeasti arvioitavissa. Tuottamusarvostelu rakentuu aina jossain määrin subjektiivisiin arvostuksiin. Lisäksi tuomioistuimen tuottamusharkinnan tulos on usein vaikeasti arvattavissa. Ennalta arvattavuutta ajatellen objektiivinen vastuu on ilmeisesti parempaa kuin culpa-vastuu.

Näkökohtia sopimusoikeuden korvausvastuusta

Usein on katsottu, että culpaäännöllä on voimakas *ennakkoestävä* teho. Puuttumatta sen enempää tähän ongelmaan haluan vain todeta, ettei ainakaan minun tietääkseni koskaan ole suoritettu empiiristä tutkimusta siitä, edistääkö culpaääntö sopimusten täyttämistä ja miten pitkälle sen preventiivinen vaikutus ehkä ulottuu. On ajateltavissa, että muilla korvausäännöillä on vähintään yhtä tehokas ennakkoestävä vaikutus kuin culpaäännöllä. Ennakkoestävät näkökohdat, jotka sinänsä ovat tärkeitä, eivät mielestäni kelpaa culpaäännön perusteluiksi.

Lyhyesti voidaan sanoa, että tässä kosketelluista oikeuspoliittisista näkökohdista ei oikeusturva sen paremmin kuin oikeusvarmuuskaan edellytä culpaääntöä sen perinteellisessä muodossa. Tällä en halua kieltää tuottamuksen merkitystä ratkaistaessa sopimusoikeudellisia korvauskysymyksiä. Äsken lausumani tarkoittaa vain sitä, etten pidä tarkoituksenmukaisena enkä tosiasiallisia olosuhteita vastaavana, että korvausvelvollisuuden edellytykseksi säännönmukaisesti asetetaan velallisen tuottamus.

VII. Miten sitten voidaan ratkaista kysymys korvausvastuusta?

Tässä ilmaistujen näkökohtien pohjalta esitän seuraavan *yleiskaavion* — mallin — sopimussuhteiden korvausvastuulle:

1. *Lähdetään siitä*, että velallinen on korvausvelvollinen kun on todettu toisaalta että sopimusta on rikottu, toisaalta että velkoja tämän johdosta joko ei lainkaan tai täysimääräisesti ole saanut sopimuksen edellyttämiä taloudellisia etuja. Korvausvastuu perustuu itse sopimukseen ja sopimuksen rikkominen tekee sen ajankohtaiseksi. Tässä vaiheessa ei kiinnitetä huomiota sopimusrikkomuksen laatuun tai syihin. Siten velallisen mahdollinen tuottamus on toistaiseksi vailla merkitystä. Oikeuspoliittisesti katsoen on kyseessä velkojan tosiasiallinen oikeussuojan tarve tilanteessa, jonka sopimuksen rikkominen on aiheuttanut.

2. *Toissijaisesti* on harkittava onko olemassa sellaisia seikkoja, jotka saattavat *poistaa* korvausvelvollisuuden. Tässä yhteydessä tulee harkinnan alaiseksi velallisen tuottamus. Tuottamuksen puuttuminenhan saattaa poistaa velallisen vastuun. Velallisen oikeussuojatarve otetaan huomioon siten, että velallisen sallitaan exculpoida itsensä ja tarpeen vaatiessa apulaisensa. Tämän kaavion mukaan velallisen tuottamus ei ole vastuun edellytys — culpan puuttuminen poistaa korvausvelvollisuuden. Tämä tarkoittaa luopu-

mista perinteellisestä culpasäännöstä. Mutta silti ei hylätä tuottamusta asiaan vaikuttavana seikkana.

Konkreettisia korvauskysymyksiä ei luonnollisesti voida ratkaista yksistään tällaisen yleiskaavion perusteella. Kaavio ilmaisee vain ne yleiset suuntaviivat, joiden mukaan korvausvastuuta ja siihen vaikuttavia seikkoja on arvosteltava.

VIII. Haluan vielä tuoda esiin joitakin *yleisiä näkökohtia* selvittääkseni tuottamuksen asemaa korvausvastuussa.

Kysyn: milloin velallinen voi vapautua vastuusta exculpoimalla itsensä? Tällaisissa tapauksissa voidaan puhua culpavastuusta. On mahdotonta yleisesti luetella niitä seikkoja, jotka saattavat aiheuttaa culpavastuun. Voidaan ainoastaan esittää seikkoja, jotka puoltavat tällaista vastuuta.

Monessa tapauksessa laki on kytkenyt velallisen korvausvelvollisuuden tuottamukseen. Nyt ei ole kysymys näistä tapauksista, vaan siitä, milloin culpavastuu on olemassa ilman lain ohjeita. Mainitsen kolme eri tilannetta.

1) Velallinen on saattanut laiminlyödä sopimuksenmukaisen *huolenpitovelvollisuutensa*. Tällöin tuottamus on sopimusrikkomuksen tunnusmerkkinä. Velallinen ei ole osoittanut sellaista huolellisuutta, jota kohtuudella voidaan vaatia häneltä tai hänen asemassaan olvalta henkilöltä.

Kun laiminlyödyn huolenpitovelvollisuuden seuraamukset on säädetty laissa, korvausvelvollisuus on tavallisesti tehty riippuvaiseksi velallisen tuottamuksesta. Tuntuu luonnolliselta, että asianlaita olisi sama myös lainsäännöksen puuttuessa. Oikeuskäytäntö tukee sitä käsitystä, että korvausvelvollisuus edellyttää tuottamusta milloin velallinen on laiminlyönyt huolenpitovelvollisuutensa.⁷

2) Sopimuksen edellyttäessä *henkilökohtaisia suorituksia* on luonnollista lähteä culpa-vastuusta. Suoritusta ei voida korvata toisella, jos se esimerkiksi käy mahdottomaksi tai vaikeutuu syystä, joka ei johdu velallisesta kuten sairauden tai muun sellaisen seikan vuoksi. Voidaan myös otaksua, ettei velkoja ole ottanut huomioon korvausmahdollisuutta niiden tapausten varalta, jolloin suorituksen puuttuminen tai virheellisyys ei ole johtunut velallisesta.⁸

3) Huomiota voidaan myös kiinnittää *velallisen henkilöön*: täytääkö velallinen sopimuksen yksityishenkilönä vai ammattimaisen toi-

⁷ Esim. KKO 1963 II 37.

⁸ Kts. KKO 1951 II 62. — Vrt. TyösopimusL 51 §.

minnan harjoittajana. Ensiksi mainitussa tapauksessa, jolloin velallinen ei ehkä lainkaan käytä apulaisia, tuntuu luontevalta, ettei velalliselle aseteta vastuuta toiminnasta tai laiminlyönnistä, joka jää hänen välittömän tarkkailunsa ulkopuolelle.

Lisäksi voidaan mainita, että heikomman osapuolen suojaaminen voi tapahtua rajoittamalla hänen vastuunsa culpa-tilanteisiin.

Tässä mainittujen sen paremmin kuin muidenkaan culpavastuun kannalta huomionarvoisten seikkojen pohjalta ei voida tarkoin rajata culpavastuun alaa. Voidaan vain esittää asianhaaroja, jotka yleensä saattavat johtaa culpavastuuseen.

IX. Esittämäni näkökohdat aiheuttavat välittömästi toisen kysymyksen: voidaanko osoittaa *seikkoja jotka puoltavat objektiivista vastuuta*?

Joissakin tapauksissa velallisella on lain mukaan objektiivinen vastuu. Voidaan viitata eräisiin kuljetusoikeudellisiin lainsäädännöksiin. Velallisen velvollisuus suorittaa viivästyskorkoa lain mukaan on myös riippumaton tuottamuksesta. Sama pätee luovuttajan kaupanvastuuseen, joskaan lain säännökset eivät tässä suhteessa ole aivan selviä.

Laissa säänneltyjen korvaustilanteiden ulkopuolelta voidaan osoittaa eräitä seikkoja, jotka saattavat motivoida *objektiivista vastuuta*.

1) Yleisesti on katsottu, että velallinen, joka ei kykene täyttämään suoritusta sen vuoksi, ettei hänellä ole siihen tarvittavia taloudellisia varoja — käteisvaroja taikka luottoa —, ei tähän seikkaan vedoten voi vapautua korvausvelvollisuudesta.⁹ Varojen puuttumisen syyt eivät vaikuta asiaan.

2) Milloin sovituksen suorituksen täyttäminen vaatii erityistä asiantuntemusta ja velallinen on alan asiantuntija, voidaan puoltaa ankarampaa korvausvastuuta. Velallisen asiantuntija-asema synnyttää luottamuksen, jonka mukaisesti velkoja voi tehdä suunnitelmia ja ryhtyä toimenpiteisiin.

Asiantuntijanäkökohta tulee esille jo culpa-arvostelussa. Koska on kohtuullista asettaa ankarampia vaatimuksia ammattimiehelle kuin henkilölle, joka ei ole asiantuntija, voidaan in casu päätyä culpaan, vaikkei tuottamusta olisi voitu osoittaa vastaavaa asiantuntemusta vailla olevassa henkilössä. Kysymys on kuitenkin siitä, pitäisikö mennä vielä pitemmälle — objektiiviseen vastuuseen. On luonnollisen vastuunjaon mukaista asettaa asiantunteva osapuoli vastuuseen siitä, ettei asiantuntemusta ole käytetty oikealla tavalla. Ei ole miele-

⁹ Vrt. VKL 6 §, KK 9:10.

kästä tuoda tähän päättelyyn culpanäkökohtia. Oikeuskäytännössä saadaan jossain määrin tukea sille mielipiteelle, että asiantunteva osapuoli vastaa culpasta riippumatta. Ei kuitenkaan voida sanoa enempää kuin että velallisen asiantuntija-asema tosiasiallisesta tilanteesta riippuen saattaa aiheuttaa objektiivisen vastuun.¹⁰

3) Useat seikat puoltavat ankaraa vastuuta, kun sopimus liittyy liiketoimintaan. Liikeryitys edustaa tiettyssä mielessä asiantuntemusta. Edellytetään, että liikeryitysten harjoittama toiminta on järkipärisesti organisoitu. Joka tekee sopimuksen liikeryityksen kanssa lähtee perustellusti siitä, että sopimuksen oikean täyttämisen vaatimat organisatoriset edellytykset ovat olemassa. Liikeryityksen organisatio on persoonaton. Toiminta noudattaa järjestelmää, jonka puitteissa yksittäiset suoritukset yhtyvät kokonaisuudeksi. Liikeryitys sopimuskumppanina soveltuu huonosti culpa-arvosteluun sisältyvien arvostusten kohteeksi. Culpa-arvostelu, joka kohdistuu tiettyjen henkilöiden toimenpiteisiin tai laiminlyönteihin, on yleensä täysin epärealistinen ja monesti mahdoton toteuttaa liikeryityksessä.

Myös liike-elämän vaatimus oikeussuhteiden varmuudesta viittaa objektiiviseen vastuuseen.

Oikeuskäytännöstäkin on löydettävissä tiettyä tukea käsitykselle, että liikeryityksen vastuu on riippumaton tuottamuksesta.¹¹

Sitä vastoin saattaa olla peräti vaikeaa yksistään sopimusvelvoitteiden tai suoritusten laadun pohjalta päätyä objektiiviseen vastuuseen. Totean vain, ettei suinkaan ole välttämätöntä sen enempää kuin tarkoituksenmukaistakaan arvostella myyjän vastuuta tavaraviiivästymisestä tai virheestä eri tavalla riippuen siitä, onko kysymys erityisesineen kaupasta vai hankinnasta. Meillä ei ole aihetta noudattaa sitä järjestystä, josta säädetään nykyisin jo vanhentuneissa skandinaavisissa kauppalaissa. Myyjän vastuuta arvostellaan eri lähtökohdista riippuen esim. siitä onko kysymyksessä liikemiesten välinen kauppa vai ei. Erityis- ja paljousesineen välinen ero ei ole ratkaiseva joskin sillä saattaa olla tietty merkitys.¹²

X. Objektiivisesta vastuusta voidaan *yhteenvenetona* todeta, että laissa säädettyjen tapausten ohella vain poikkeuksellisesti voidaan osoittaa seikkoja, jotka sinänsä johtavat objektiiviseen vastuuseen.

¹⁰ Kts. esim. KKO 1969 II 40, 1953 II 97.

¹¹ Kts. esim. KKO 1946 II 284, 1953 II 157 (perustelut).

¹² *Taxell, L. E.*, Om förutsättningarna för säljarens skadeansvar när godset har fel (JFT 1956 s. 80—97) ja siellä mainitut KKO:n ratkaisut.

Mutta on esitettävissä seikkoja, jotka yksin tai muiden ohella saattavat johtaa objektiiviseen vastuuseen. Miten raja on vedettävä culpa-vastuun ja objektiivisen vastuun välille jää joka tapauksessa epäselväksi.

Mitä tämä merkitsee?

Tuomioistuimen asiana on viime kädessä ratkaista ovatko olosuhteet in casu sellaiset, että velallisen ja hänen avustajansa tuottamuksen puuttuminen on omiaan poistamaan korvausvelvollisuuden.

Olisi mielenkiintoista puuttua tähän problematiikkaan. Nyt siihen ei ole tilaisuutta. Viittaa vain yhteen seikkaan.

Korvauskysymysten ratkaisut syntyvät usein tuloksena harkinnasta, jossa monien huomionarvoisten tosiasioiden joukosta haetaan vastausta kysymykseen: kumpi osapuoli, velallinen vai velkoja, on *lähempänä kantamaan* sopimuksen rikkomisen aiheuttamat taloudelliset rasitukset? Tässä harkinnassa oikeussuojanäkökohdilla on keskeinen asema: kumpi osapuoli tarvitsee ennen toista osapuolta oikeusjärjestyksen suojaa? Jos vastaus tähän kysymykseen on epäselvä, varsinkin kun oikeussuojan tarvetta on molemmiin puolin, on usein lähellä välittävä ratkaisu: korvausta sovitellaan.¹³

¹³ Kts. *Taxell*, *Avtal och rättsskydd* s. 370—378.